

OBRADIVE POLJOPRIVREDNE POVRŠINE-BAZA PROIZVODNJE. POSJEDOVNI ODNOSI I PROIZVODNJA

ARABLE AGRICULTURAL LAND-BASIS FOR PRODUCTION. OWNERSHIP AND PRODUCTION

J. Potočanec

Svakako da ima mnogo stručno-ekonomskih i političkih razloga za razmatranje pa i kritike stanja poljoprivredne proizvodnje Hrvatske općenito, a naročito stanja i proizvodnje na selu. Naročito nakon objave "Programa razvoja i mjera ekonomske politike poljoprivredno-prehrambenog sustava Hrvatske".

Toga radi se i sam smatram obaveznim dati svoj doprinos navedenom razmatranju konkretnog stanja, naslijeđenog od realsocijalističkog sustava općenito u seljačkoj proizvodnji.

Prvenstveno bih se u radu osvrnuo na strukturu posjedovanja (vlasništva) konkretnog poljoprivrednog zemljišta Hrvatske. To stoga što je obradivo zemljište jedan od osnovnih faktora u poljoprivrednoj proizvodnji, osobito biljnoj (ratarskoj, voćarsko-vinogradarskoj, povrćarskoj), pa i stočarskoj kao i prehrambenoj industriji.

Ukazao bih na neke činjenice i rezultate djelovanja realsocijalističkog sistema na posjedovnu strukturu obradivih poljoprivrednih površina po vlasništvu: društvenom i seljačkim gospodarstvima za cijelu Hrvatsku i po bivšim zemljišnim zajednicama općina, a što je predočeno u podacima na tablici 1.

Podatci na tablici 1 pokazuju da je od ukupnih cca. 2.073.280 ha (prema podacima Republičkog zavoda za statistiku) bilo u vlasništvu odnosno posjedu:

-seljaka i drugih individualnih proizvođača itd., u 1981. cca. 1.659.107 ha ili oko 80% ukupnih obradivih poljoprivrednih površina Hrvatske

-u tzv. društvenom vlasništvu ukupno cca. 350.624 ha ili 16,9% (bez cca. 3,04% nekoristene općenarodne imovine, također u društvenom posjedu).

Dalje pokazuju koliko je od toga bilo po pojedinim zajednicama općina u društvenom vlasništvu (Poljoprivredna poduzeća, kooperacije i razne zadružne organizacije), a koliko u vlasništvu seljaka i drugih individualnih poljoprivrednih proizvođača.

Najviše je društvenog sektora bilo na području zajednice Osijek. Mnogo manje u zajednici Bjelovar, a između 5 i 10,0% u ostalim zajednicama općina.

Prema tome je selo imalo u svome vlasništvu i posjedu oko 80,0% od ukupnih obradivih površina Hrvatske.

Iz ranijih iskaza i analiza bivšeg Ministarstva poljoprivrede i šumarstva, važno je danas istaći, da se poljoprivredna proizvodnja Hrvatske u periodu od 1945.-1990.

Tablica 1 Obradive poljoprivredne površine po zajednicama općina Hrvatske u razdoblju 1971.-1981. - odnosi

Zajednica općina	Obradive poljoprivredne površine u ha i %						Općenarodna imovina (nekoristišena)		Primjedba
	ukupno	%	društveni	%	privatni	%	ha	%	
ZO Osijek 71	635.337	100	228.042	35,9	400.128	63,0	11.552	1,1	
ZO Osijek 81	606.445	100	240.903	39,7	353.990	58,4	7.107	1,9	
ZO Osijek +/-	-28.892	4,5	+12.861		-46.138				
ZO Bjelovar 71	339.556	100	31.812	9,4	303.849	89,5			
ZO Bjelovar 81	329.877	100	40.582	12,3	280.266	85,0	9.029	2,7	
ZO Bjelovar +/-	-9.679	2,8	+8.770		-23.583				
ZO Zagreb 71	282.340	100	22.277	8,2	257.598	91,2	1.484	0,5	
ZO Zagreb 81	283.081	100	23.269	7,9	248.640	87,8	12.164	4,3	
ZO Zagreb +/-	+741		+992		-8.958				
ZO Varaždin 71	122.349	100	6.424	5,2	115.925	94,8			
ZO Varaždin 81	120.831	100	6.859	5,6	113.459	93,9	520		
ZO Varaždin +/-	-1.418		+435		-2.466				
ZO Split 71	189.874	100	7.740	4,1	182.049	95,9	85		
ZO Split 81	184.598	100	8.267	4,5	175.609	95,1	722	0,4	
ZO Split +/-	-5.276		+527		-6.440				
ZO Rijeka 71	154.639	100	9.720	6,3	144.919	93,7			
ZO Rijeka 81	157.931	100	12.043	7,6	138.992	88,0	6.896	4,4	
ZO Rijeka +/-	+3.292		+2.323		-5.927				

Zajednica općina	Obradive poljoprivredne površine u ha i %							Općenarodna imovina (nekorištena)		Primjedba
	ukupno	%	društveni	%	privatni	%	ha	%		
ZO Sisak 71	154.047		7.274	4.7	143.497	93.2	3.280	2.1		
ZO Sisak 81	142.308		9.681	6.8	131.132	92.1	1.495	1.04		
ZO Sisak +/-	-12.739		+2.407		-12.365					
ZO Karlovac 71	131.310		4.735	3.6	119.664	91.1	6.911	5.3		
ZO Karlovac 81	123.136		4.935	4.0	113.965	92.6	4.235	3.4		
ZO Karlovac +/-	-8.174		+200		-5.699					
ZO Gospić 71	139.184		5.125	3.7	125.158	89.9	8.859	6.4		
ZO Gospić 81	125.081		5.077	4.1	103.094	82.4	16.910	13.5		
ZO Gospić +/-	-14.103		-48		-22.064					
Hrvatska 71-81 +/-	2.073.280		350.624	16.9	1.659.107	80	63.003	3.04		

x = poljoprivredna nekorištena općenarodna imovina

razvijala u dva ideološki i proizvodno-tehnološki različita pravca. Jedan je bio na takozvanom: -društvenom sektoru proizvodnje po realsocijalističkom modelu; -a drugi na seljačkim posjedima; posjedima raznih individualnih proizvođača; bivšim zadružnim ekonomijama i ekonomijama zemljišnih zajednica.

1. PROIZVODNJA NA DRUŠTVENOM SEKTORU.

Osnovna karakteristika toga razvojnog modela je tzv. društveno(državno) vlasništvo poduzeća i tzv. real-socijalistički model u proizvodnji. Organiziran centralistički od republičkih organa po općinama. Prilagođen našim uvjetima tj. vladajućem sistemu: u ekonomici, financijskom poslovanju. Rukovođen posebnom grupom rukovodećeg i stručnog kadra.

U ratarskoj proizvodnji težište je bilo na proizvodnji osnovnih ratarskih kultura: pšenice, kukuruza i drugih ratarskih kultura. Orijentacija je u stočarstvu, vinogradarstvu i voćarstvu bila manje naglašena.

S obzirom na sustav i zaduženje u sustavu, društveni sektor nije nikada bio tržišno orijentiran.

Stoga je i imao u sustavu poseban i povlašteni status.

Bio je u općini zadužen ne samo za proizvodnju na vlastitim površinama, nego i za proizvodnju i plasman proizvoda sela.

2. SELJAČKI ILI TZV. INDIVIDUALNI SEKTOR POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE.

Individualna je proizvodnja tretirana kao relikat bivše kapitalističke proizvodnje. Po statusu je unutar sustava bila totalno degradirana: ekonomski, financijski i stručno u odnosu na društveni sektor i o njemu je bila i poslovno ovisna.

Iako je posjedovao oko 80,0% oraničnih površina i preko 90,0% stočnog fonda, taj sektor nije unutar sustava tretiran ravnopravno.

Ti su odnosi djelovali u proizvodnji krajnje nepovoljno općenito.. Naročito na proizvodnju sela. Još i danas su proizvođači na selu potpuno ovisni o kooperaciji s društvenim sektorom.

To je imalo za posljedicu i drugo: odlazak omladine u gradove u druga zaposlenja; napuštanje poljoprivredne proizvodnje; usitnjavanje posjeda i ulaganja u proizvodnju; smanjivanje uroda i ukupne proizvodnje sela.

U isto se vrijeme u nekim drugim zemljama provodi drugačija agrarna politika. Okrupnjavanje obiteljskih posjeda; stimulira se unapređenje poljoprivredne proizvodnje na selu, uvođenjem u proizvodnju novih bioloških materijala i tehnoloških mjera itd. Poljoprivredni se radovi mehaniziraju, fizički olakšavaju i postaju efikasniji. To je vrijeme tzv. "Zelene revolucije" i uvođenja u proizvodnju novih znanstvenih pronalazaka. Tu bi trebalo istaći neka znanstvena područja kao:

-biotehnološke znanosti u biljnoj i stočarskoj proizvodnji; pojava hibridnog sjemena i polupatuljastih visokorodnih genotipova u biljnoj proizvodnji te hibrida i transfer embria u stočarskoj proizvodnji; zatim pronalasci;

-iz područja tehničkih znanosti i time mehanizacije poljoprivredne proizvodnje; -kemijske znanosti; uvođenje u proizvodnju određenih herbicida i fungicida, itd.

Taj je progres na unapređenju poljoprivredne proizvodnje praćen i kod nas. No u primjeni smo kasnili za cca. 20 godina i to u proizvodnji društvenog sektora. A u seljačkoj proizvodnji, polazilo se i opet, s dogmatskih pozicija i kasnilo se daljnjih 5-10 godina.

Da bi se dobio uvid kako su se odrazili ti administrativno-dogmatski odnosi prema "zemlji kao staništu proizvodnje" i prema vlasnicima i nosiocima proizvodnje, dao sam sažeti prikaz strukture posjeda, to jest domaćinstava, prema veličini posjeda prema popisu Republičkog zavoda za statistiku za 1971. i 1981. (Tablica 2).

Iz podataka na tablici 2 o broju posjeda prema veličini tj. prema strukturi vidi se da je od 1.659.100 ha obradivih površina tzv. privatnog sektora Hrvatske bilo od 540-560 u vlasništvu seljačkih domaćinstava i inih posjednika.

Broj posjeda, s obzirom na strukturu, po veličini posjeda bio je slijedeći:

-posjeda do 1,0 ha	bilo je cca. 147.762 vlasnika
-od 1,0-3,0 ha	bilo je cca. 196.348 vlasnika
-od 3,0-5,0 ha	bilo je cca. 94.563 vlasnika
-od 5,0-10,0 ha	bilo je cca. 83.631 vlasnika
-iznad 10,0 ha	bilo je cca. 14.994 vlasnika

Prema podacima za 1981. Hrvatska je imala cca. 453.673 patuljastih posjeda veličine od 1,0-5,0 ha. To su tzv. mješovita poljoprivredna domaćinstva na kojima se samo od poljoprivrede nije moglo živjeti. Stoga su članovi domaćinstva zadržali zemlju, a pretežno su se zapošljavali u drugim zanimanjima.

Grupa posjeda od 5,0-10,0 ha i više po domaćinstvu, također su mješovita gospodarstva s obzirom na opseg poslova na primjer u ratarskoj proizvodnji u toku godine. No ukoliko je u to uključena i stočarska proizvodnja, vinogradarsko-voćarska, ribarska ili povrćarska i druge specifične proizvodnje tada već svoju egzistenciju mogu bazirati i na posjedima tih veličina.

Posjeda te veličine imala je Hrvatska oko 98.625. Posjede, tzv. "Poljoprivredne kombinata", u društvenom vlasništvu nisam iskazivao. No potrebno je reći da su pojedini kombinati obuhvaćali društvenu proizvodnju u više općina i to uz poljoprivrednu još i pojedine grane iz prehrambene industrije itd.

A drugi su se u proizvodnji ograničili na jednu općinu i samo poljoprivrednu proizvodnju.

Iz podataka na tablici 1 i 2, te raspoloživim obradivim površinama, broju i strukturi

Tablica 2 Veličina posjeda u hektarima-broj domaćinstava koja imaju poljoprivredne posjede u 1971. i 1981.g.

Zajednica općina	do 1,0 ha (bez potkućnice)	1-3,0	3-5,0	5-10,0	više od 10,0	bez zemlje	nepoznato
OSIJEK 1971	32.950	43.991	23.057	21.530	596	-	3720
OSIJEK 1981	40.210 14.259*	39556 19.631*	18.351 4.411*-24,0%	16.501 1.559*-9,4%	1.234 86*	1.377	
BJELOVAR 1971	13.637	27.671	21.289	18.249	618	-	1.656
BJELOVAR 1981	17.043 11.739*	24.527 8.517*	18.701 1.556*-8,3%	17.068 891*	1.369 53*	268	
SISAK 1971	5.032	11.084	8.494	10.424	1.122	-	1.106
SISAK 1981	7.051 5.659*	10.056 4.778*	7.497 2.522*-33,6%	9.470 5.380*-56,8%	1.257 430*	166	
ZAGREB(grad i vanjski) 1971	26.787	47.794	19.485	13.980	1.834		5.217
ZAGREB(grad i vanjski) 1981	34.571 15.804*-45,7%	44.909 5.966*-13,3%	18.751 4.188*-26,6%	3.039 1.297*-12,7%	1.527 151*	157	
VARAŽDIN 1971	14.163	27.470	9.250	3.486	128		1.342
VARAŽDIN 1981	17.918 12.549*	25.222 8.504*	8.659 1.267*-14,6%	3.039 1.297*-12,7%	167 25	248	
KARLOVAC 1971	2.972	8.363	6.966	10.164	2.082	642	642
KARLOVAC 1981	3.805 3.091*	7.582 3.440*	6.123 1.735*-28,3%	9.183 1.915*-20,8%	2.191 370*	126	

Zajednica općina	do 1.0 ha (bez potkućence)	1-3.0	3-5.0	5-10.0	više od 10.0	bez zemlje	nepoznato
GOSPIĆ 1971 GOSPIĆ 1981	1.692 1.993 1.616*	6.746 6.137 3.216*	4.676 4.056 1.583*-39%	6.381 5.259 1.612	1.482 1.395 253*	193	581
SPLIT 1971 SPLIT 1981	42.564 39.996 32.645*	35.703 27.532 18.475*	9.405 6.773 4.089*	6.492 4.035 2.327*-57.7%	2.946 1.694 860	1.768	3.967
RIJEKA 1971 RIJEKA 1981	11.725 12.175 11.162*	13.800 10.767 9.025*	7.174 5.652 4.309*	8.864 6.895 4.730*	4.301 4.160 3.448	453	2.537
HRVATSKA 1971 HRVATSKA 1981	147.762	196.348	94.563	83.631	14.994		

*-poljoprivrednici imaju posjeda broj UKUPNO: 537.298 posjeda

posjeda može se razmotriti stanje i mogućnosti poljoprivredne proizvodnje Hrvatske i reći da Hrvatska s obzirom na današnju populaciju ima po glavi stanovnika od 0,40-0,45 ha obradivog poljoprivrednog zemljišta.

Što govori, da s obzirom na obradivo poljoprivredno zemljište pripadamo grupi siromašnijih zemalja. Istovremeno treba reći da u poriječjima rijeka Save, Drave, Kupe i drugdje ima određenih zemljišnih površina koje je moguće agromelioracijskim radovima privesti kulturi i time povećati njihovo iskorištavanje.

Orijentacija ranijeg sustava na investicijska ulaganja bila je samo na uređenje zemlje za proizvodnju na društvenom sektoru, što je predstavljalo 2-3% sveukupnih obradivih poljoprivrednih površina Hrvatske. Navedene su investicije dugoročno gledano dale određene rezultate no nedovoljne s obzirom na probleme i potrebe.

Politika potpune nebrige za uređenje zemlje-obradive zemlje u vlasništvu seljaka i drugih individualnih proizvođača-je i proizvodno i nacionalno bila neadekvatna, da ne kažem štetna.

Svakako da će stoga trebati u zemljišnoj politici, naročito u posjedovnim odnosima, izvršiti određene stručno-političke izmjene. Naročito u poslovanju između tzv. društvenog i privatnog sektora. S time u vezi predlažu se slijedeće mjere:

-kao prvo vratiti nacionaliziranu zemlju bivšim vlasnicima, naročito proizvođačima koji su u tom prelaznom vremenu uspjeli održati proizvodnju i posjede;

-dati naknadu onim posjednicima koji nisu zainteresirani za proizvodnju;

-na ostatku društvenog sektora po izvršenoj denacionalizaciji predlaže se:

1. organizirati poljoprivredna poduzeća komercijalnog tipa, raznih poljoprivrednih proizvoda, kao dionička društva i slično;

2. osnovati Republička dobra sa specijalnim zadacima i namjenom, uz obrazloženje namjene;

-i kao zadnje, prodaja poduzeća u cjelini odnosno davanja u zakup zainteresiranim poljoprivrednim proizvođačima određenih roba i poljoprivrednih proizvoda. Naročito novoutemeljenim poljoprivrednim zadrugama u selima gdje je denacionalizacijom vraćena zemlja njihovih Zemljišnih zajednica. Kod toga za vraćanje zemlje bivšim Zemljišnim zajednicama dotičnih sela ili za davanje zemlje u zakup odnosno parcelaciju i rasprodaju trebalo bi koristiti iskustva drugih zemalja kao npr. Holandije (u formiranju farmi na tzv. polderima), Engleske i drugih.

Politiku revitalizacije poljoprivredne proizvodnje na selu treba povezati s reformiranjem zadrugarstva i poljoprivredne službe na razini Republike, županija i općina.

S obzirom na naslijeđenu strukturu mješovitih obiteljskih posjeda, dugoročnu orijentaciju agrarne politike Republike trebalo bi usmjeriti na slijedeće mjere:

-podržavanje mješovitog tipa obiteljskog gospodarstva kao naše trajnije orijentacije. To znači obiteljskog posjeda veličine od 1,0- 5,0 ha obradivih poljoprivrednih površina. S time, da je poljoprivredna proizvodnja dopunsko zanimanje članova porodice. Kao sitno stočarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo i drugo;

-na stvaranje većih mješovitih farmi veličine 5,0-20,0 ha u stočarskim, voćarsko-vinogradarskim područjima sjeverozapadne Hrvatske, Istre i Dalmacije;

-veće farme muznih krava u brdsko-planinskim područjima Like, Gorskog Kotara i drugih regija Hrvatske kao i

-poticanje stvaranja krupnijih biljno-stočarskih obiteljskih farmi za proizvodnju pšenice, kukuruza, šećerne repe itd. te farmi muznih krava, svinjogojskih farmi itd. u našim žitorodnim područjima Slavonije i Srijema, veličina od 50,0-100,0 ha.

Uz citirane podatke o obradivim poljoprivrednim površinama, strukturi posjeda itd. tj. o njihovoj ulozi i značenju za proizvodnju, važno je istaći i slijedeće:

-da je zemljište jedan od najvažnijih tzv. vanjskih faktora poljoprivredne proizvodnje. Kao i da su uz zemljište isto tako važni i slijedeći faktori: klima, njen tok, te razne proizvodno-tehnološke mjere kao obrada zemlje, uz uređenost, sjetva, zaštita usjeva od korova, bolesti i drugo, a od

-živih biljnih i životinjskih organizama koji sudjeluju u proizvodnji razne su vrste poljoprivrednog bilja odnosno stoke, što kao živi organizmi (tj. tzv. unutarnji faktori proizvodnje) posjeduju genetski automatizam vlastite produkcije, a to je za nas proizvodnja hrane.

Dakako, da se ta reprodukcija ne odvija bez sudjelovanja i pomoći vanjskih faktora.

U završnici bih još istakao-iako je u radu dano težište na "zemlju, kao stanište proizvodnje", a s obzirom na stanje i unapređenje poljoprivredne proizvodnje na selu, smatram da treba podržavati slijedeću stručno-političku akciju:

-formiranje jačih poljoprivrednih službi na razini Republike, općina i većih poljoprivrednih zadruga;

-te da novoosnovane zadružne organizacije budu stručna transmisija tzv. "Gospodarske sloge" kao republičkog zadružnog organa na poslovima poljoprivredne proizvodnje općenito: od savjetodavne stručne službe na poslovima organizacije nabavke repromaterijala, plasmana i prodaje proizvoda, financiranja proizvodnje, kreditiranja investicione izgradnje proizvodnih pogona kao i svih akcija na unapređenju poljoprivredne proizvodnje na selu.

I posebno bih još istaknuo da je zemljište ne samo stanište poljoprivredne proizvodnje, nego i života ljudi i naroda. Naročito danas, kad nam je zemljište ugroženo i kao privredna baza i obitavalište za život.

Adresa autora - Author's address:

Dr Josip Potočanec
član HAZ-u, znanstveni savjetnik
41000 Zagreb, Kačićeva 9

Primljeno: 10. 08. 1992.